

<https://doi.org/10.31470/2706-7904-2021-16-260-263>

КОЛЬОРОНАЗВИ ЯК ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ КОДИ ТВОРЕННЯ СВІТУ ЕТНОСУ

Color Names as Psycholinguistic Codes of Creation of the World of Ethnos

Tetiana Semashko

Dr. Sc. in Philology, Associate Professor

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

semashko.tat@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-4296-1259>

Abstract

Scientific observations of color names, which the author considers as one of the universal codes of the world, show the development of a system of color symbols in the direction of quantitative growth, therefore, there is a tendency to use colorants that can reflect color nuances. On the example of color names of light blue shades – blue, cyan, celestial – the author of the proposed research aims to follow the relationship between the semantic structure of the latter, the properties of natural color signals and their images in the minds of Ukrainians and ways of language coding of extraverbal information in their content as components of the linguistic picture of the world of representatives of Ukrainian culture.

Key words: *color designation, symbol, consciousness, coding of information, linguistic picture of the world.*

Вступ

Introduction

Новий напрямок дослідження мови, що виформувався на порубіжжі тисячоліть, вичленовує розуміння мови як засобу прилучення мовної особистості до безперервної культурної традиції певного народу: мова не лише зберігає накопичену мовним колективом інформацію, а й закарбовує особливий спосіб світобачення своїх мовців, погляд на світ крізь призму національно-культурних уявлень і образів. Відтак, предметом дослідження, крім «безеквівалентної лексики і лакун», стали одиниці мови, що набули символічного, еталонного, образно-метафоричного значення в культурі, та які узагальнюють результати власне людської діяльності й особливості сприйняття світу. До таких одиниць належать і назви кольору, які по-особливому

відображають уміння етносу спостерігати й узагальнювати найсуттєвіші факти і явища навколишнього світу в проєкції на людську свідомість.

Методи та методики дослідження *Methods and Techniques of the Research*

Відповідно до мети розвідки у роботі використані такі методи наукового пізнання: (1) загальнонаукового характеру (метод спостереження над функціонуванням мовних одиниць, методи систематизації, зіставлення й узагальнення); (2) спеціальні наукові методи (метод моделювання, лінгвокогнітивний аналіз), які забезпечили доказову базу висновків.

Результати *Results*

Колірна характеристика предметів та явищ дійсності у сучасній українській мові відбувається через розгалужену систему кольоропозначень, які мають містку семантичну структуру, зумовлену як багатством хроматичної гами об'єктивної дійсності, так і психосоціокультурною сутністю кольору, що втілюється в його експресивній, асоціативній та символічній значущості.

На думку науковців, у психіці носія мови існує наївна картина світу кольору, яка фіксується за допомогою мови, хоча ні процес фіксації, ні зв'язки, які виникають при цьому, не усвідомлюються мовцем саме тому, що вони вже закріплені в мові, і «наївна картина світу кольору» є одним із елементів наївної картини світу в цілому, яка проявляється за допомогою мови (Фрумкіна, 1984: 108).

Українську національну картину світу репрезентують дванадцять основних кольорів: *червоний, оранжевий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий, білий, чорний, сірий*, а також *рожевий та коричневий*, що, як елементи культури, транслюють із покоління в покоління культурні надбання етносу. З-посеред останніх особливою роллю вирізняється синій колір, зокрема, його світлі відтінки – голубий, блакитний, небесний.

Для української культури характерна своєрідна символічна значущість синього кольору та його світло-синіх відтінків, свідченням чого є не лише вербальні тексти. З цього приводу О. Воропай пише: «Ми, українці, як відомо, не захоплюємося яскравими кольорами. Нам більше подобаються спокійні барви, а тому над Дніпром парубки співають про дівчину, що у неї: Руса коса до пояса, В косі стрічка голуба...» (Воропай, 1993: 488).

О. М. Дзівак, розвиваючи ідею співвіднесеності назв кольору, називає серед первинних позначень світлих відтінків синього кольору української мови саме прикметник *голубий*, а не *блакитний* чи *небесний* (Дзівак, 1974: 3), що свідчить про його первинне, більш раннє походження. Прототиповим референтом голубого виступає колір неба: *голубий* цілком уподібнюється небу, оскільки безпосередньо пов'язаний із ясным денним світлом (Бусел, 2005: 257), а тому викликає позитивні асоціації. Виникнувши пізніше інших основних назв кольору, прикметник *голубий* у процесі становлення свого значення втратив первісну граничність («позначення масті тварин, кольору шерсті та пір'я тварин») і набув статусу кольоропозначення з практично необмеженою сферою функціонування.

У аспекті діячності української мови взаємозамінником голубого є кольоропозначення *блакитний*. Аналіз досліджуваного матеріалу дає можливість зробити висновки, що *голубий* і *блакитний* в українській мові, сполучаючись із різними семантичними групами іменників, визначають колір тих самих реалій і предметів, репрезентуючи своє колірне та переносне значення.

На сучасному зрізі української мови колоративи *голубий* і *блакитний* у прямому значенні використовуються на позначення номінацій предметів (*голуба сукня* – *блакитна сукня*); зовнішності людини (*голубі очі* – *блакитні очі*); реалій навколишньої дійсності (*голубе небо* – *блакитне небо*, *голубе озеро* – *блакитне озеро*); флороназв (*голубі пелюстки* – *блакитні пелюстки*) тощо. У переносному значенні паралельно використовуються позначення *голубого* і *блакитного* для назв газового палива (*голубе паливо* – *блакитне паливо*); назвах сексуально орієнтованих груп меншин (*програма про голубих* – *програма про блакитних*); телебачення (сполучення *голубий екран* – *блакитний екран* набувають додаткових конотацій – «приналежність чи підтримка каналом певної партії чи кандидата»); як символ нездійсненої мрії (*голуба квітка* – *блакитна квітка*); для зображення людей аристократичного походження (*голуба кров* – *блакитна кров*); водних джерел (*голубі артерії* – *блакитні артерії*) та ін. Однак, тільки колоратив *блакитний* слугує для номінації кольору національного прапора, що єднає блакить неба з жовтістю досягнутого збіжжя, на яке така багата українська земля (*жовто-блакитний прапор*). Такий погляд цілком зрозумілий: бо небагато знайдеться цінностей для народу, які б значили в його житті так багато, як хліб (пшениця, жито тощо), з одного боку, та увесь інший світ, простір (*небо* – як його персоніфікація), – з іншого.

Третім елементом синонімічного ряду світлих відтінків синього кольору є колоратив *небесний*. Прототиповим референтом небесного є колір неба. Насправді небо випромінює (вірніше, розсіює) промені всіх видимих кольорів, але ступінь розсіювання обернено пропорційна довжині хвилі, тобто у видимому діапазоні

максимальна для фіолетових, синіх і блакитних променів. Для ока така суміш здається блакитною, саме тому українською такий колір називається *небесний*.

У колірній системі позначень світло-синіх відтінків *блакитний* займає периферійну позицію, вирізняючись стилістичною функцією: *голубий* та *блакитний* – стилістично нейтральні назви, а *небесний* належить до поетичної лексики і репрезентує позитивні емотивно-оцінні семи «чистий», «високий», «духовний», «чудовий», «чарівний», «незвичайний». Саме із цим значенням прикметник функціонує у сучасній українській мові, наприклад: *небесна блакить*, *небесна голубінь*, *небесні маківки собору* та ін.

Висновки *Conclusions*

Отже, колористичне сприйняття дійсності, що відображається вербальними засобами, які інтегрують інформацію, що надходить зоровим каналом зв'язку, є одним із оцінних елементів системи кольоропозначень, яка як явище історичне, знаходиться у постійному русі. Не підлягає сумніву, що колористика є частиною мовної картини світу: у свідомості кожного етносу закріплюється певна барва як своєрідна частина світобачення – універсальний код творення світу. Такими для української лінгвокультури є світлі відтінки синього кольору – *голубий*, *блакитний*, *небесний*.

Література *References*

- Бусел, В.Т. (2005). *Великий тлумачний словник сучасної української мови* (з дод. і допов.). Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун».
- Воропай, О. (1993). *Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис*. Київ: Оберіг.
- Дзивак, О.Н. (1974). *Лексика на обозначение цвета в современном украинском литературном языке* (Автореф. дис. канд. филол. наук). Київ.
- Фрумкина, Р.М. (1984). *Цвет, смысл, сходство. Аспекты психолингвистического анализа*. Москва: Наука.